

Прикарпатський університет ім.В.Стефаника

Бігусяк Михайло Васильович

УДК 808.316.4 (=83)

**Лексика традиційних сімейних
обрядів у гуцульському говорі**

10.02.01

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Івано-Франківськ - 1997

АВ 39.006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови Прикарпатського університету ім. В. Стефаника.

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор
ГРИЦЕНКО Павло Юхимович,
завідувач відділу діалектології
Інституту української мови НАН України

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
ЗАКРЕВСЬКА Ярослава Василівна,
завідувач відділу мовознавства
Інституту українознавства
ім. І.П.Крип'якевича НАН України

кандидат філологічних наук, доцент
БИЧКО Зіновій Михайлович,
доцент кафедри української мови
Тернопільського педагогічного університету

Провідна установа - Ужгородський державний університет,
кафедра української мови

Захист відбудеться 27 грудня 1997 року о 10 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 09.03.02 для захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філоло-
гічних наук при Прикарпатському університеті ім. В. Стефа-
ника (284001, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57).

Автореферат розіслано 26 листопада 1997 р.

Учений секретар спеціалізованої ради

зук, доцент

Н.Я. Тишківська

ЛННБ України ім.В.Стефаника

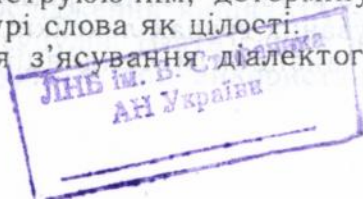
00742563 (R)

Загальна характеристика роботи

У сучасній лінгвістиці помітне посилення уваги не лише до нових методів і прийомів осмислення мовних явищ, а й до розширення емпіричної бази досліджень. Ці два напрями розвитку чітко проступають в українській діалектології, де за останні сорок років зібрано великий за обсягом новий діалектний матеріал у зв'язку з підготовкою фундаментальних лінгвогеографічних праць - "Атласу української мови", "Загальнослов'янського лінгвістичного атласу" та "Загальнокарпатського діалектологічного атласу", а також ряду регіональних атласів, словників і монографічних описів. Цей значний за обсягом матеріал спонукав до розширення прийомів його експлікації та інтерпретації. На тлі удосконалення власне діалектологічних методик опису діалектних явищ останнім часом все помітнішою є тенденція інтеграції матеріалів та дослідницьких прийомів діалектології й суміжних наук; виокремившись у другій половині XIX ст. з етнографії, сучасна діалектологія, особливо у ділянці досліджень лексики, знову повернулася до етнографії, але вже на вищому рівні осмислення мовно-культурних явищ як цілості, ввійшовши як складова частина до етнолінгвістики.

Дослідження О.Потебні, М.Сумцова, Ф.Вовка, М.Толстого, О.Трубачова, Є.Бартмінського, Я.Закревської, П.Гриценка, Г.Клепікової, Й.Дзендзелівського, І.Сабадоша, Б.Фалінської та ін. у різний час і з різних точок зору підкреслювали необхідність вивчення лексики у зв'язку з матеріальною і духовною культурою етносу, номена і предмета номінації, оскільки завдяки саме позамовним свідченням можна глибше з'ясувати чинники постання лексеми (зокрема, і в конкретній говірці як діалектній системі) та імпульси розвитку її формальної й семантичної структур. Положення про комплексне вивчення мовних знаків на тлі позамовної інформації зберігає особливу актуальність у тих випадках, коли об'єктом дослідження є лексика традиційної матеріальної і духовної культури, зокрема пов'язана з обрядами, віруваннями; культурний компонент семантики виявляється не тільки відчутним, а й конструюючим, детермінуючим началом у семантичній структурі слова як цілості.

Вдячним матеріалом для з'ясування діалектогенних

процесів, особливостей формування мовної та матеріальної і духовної культури є лексика українських традиційних обрядів, зокрема такої архаїчної і в багатьох відношеннях унікальної етнографічної зони України, якою є Гуцульщина. Незважаючи на тривале вивчення цього краю етнографами, істориками, лінгвістами, Гуцульщина у багатьох відношеннях досі залишається terra incognita. Чимало нового про Гуцульщину (традиції, обряди, ментальність, побут) дають матеріали "Словника гуцульських говорів" (підготовлено в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України); проте невідкладним завданням у дослідженні Гуцульщини (як і інших етнографічних зон України) досі залишається докладне збирання та максимально повне представлення інформації про цей регіон, включаючи й вичерпну характеристику гуцульських говірок на всіх структурних рівнях.

Об'єктом дослідження є лексика традиційних сімейних обрядів весілля, народження та хрещення дитини у гуцульському говорі, її склад, семантична структура, мотиви номінації, генеза та просторова варіативність; особливу увагу звернуто на ступінь мовної презентації різних сторін традиційних обрядів, на випадки відсутності мовних знаків для виділення у структурі обряду окремих його компонентів, на взаємозв'язок мовних та позамовних сторін обряду.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю створення Словника українських народних говорів, Лексичного атласу української мови, нагальністю розширення джерельної бази української, ширше - слов'янської діалектної та історико-етимологічної лексикографії, потребою створення вичерпних описів окремих діалектів, зокрема гуцульського, комплексного етнокультурного, етнолінгвістичного дослідження Гуцульщини.

Метою дисертації є:

1) зафіксувати та удоступнити дослідникам-славістам обрядову лексику, яка репрезентує традиційні сімейні обряди гуцулів - весілля та родини;

2) визначити склад, структурну організацію та семантику обрядової лексики;

3) з'ясувати мотиви номінації та активність їх вияву в досліджуваних групах лексики;

4) визначити тенденції просторового розміщення

співвідносних назв у різних гуцульських говірках та окреслити зв'язки цієї лексики гуцульського говору з відповідними лексичними одиницями інших українських діалектів.

Для реалізації поставленої мети необхідно було розв'язати такі **завдання**:

- створити питальник для вияву структури обрядів та лексики, пов'язаної з цими обрядами;

- здійснити експедиційне обстеження гуцульських говірок за цим питальником;

- проаналізувати склад, системні відношення та семантичну структуру лексики гуцульських говірок зазначених обрядів;

- виявити мотиваційні ознаки обрядових назв, типові та рідкісні моделі мотивації, дослідити принципи і способи номінації;

- здійснити картографування ареально-релевантної лексики та окреслити основні зони внутрішньогуцульського діалектного поділу;

- з'ясувати відношення обрядової лексики гуцульського говору до відповідної лексики інших українських діалектів.

Джерела дослідження. Матеріалом для дисертації послужила обрядова лексика, зібрана польовим методом у 1990-1997 роках за спеціально укладеною програмою (охоплює 200 базових питань) у 70 населених пунктах Гуцульщини (Косівський, Надвірнянський, Верховинський р-ни Івано-Франківської обл., Вижницький, Путильський р-ни Чернівецької обл., Рахівський р-н Закарпатської обл.), опубліковані матеріали та картотека Словника гуцульських говірок (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), картотека та укладені частини Словника говірок Закарпатської обл. М.А. Грицака, карти та архівні матеріали до "Атласу української мови", "Загальнослов'янського лінгвістичного атласу", "Загальнокарпатського діалектологічного атласу", "Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР" Й. Дзензелівського, "A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language" (edit. by J. Rieger), "Atlas gwar bojkowskich", а також архівні матеріали та опубліковані дослідження кінця XIX - XX ст. про мову, культуру, історію гуцулів. Взято також до уваги свідчення художньої літератури, в якій використано етно-

графічні матеріали з Гуцульщини.

Список джерел (окрім головного - матеріалів експедицій) налічує понад 40 позицій. Джерельна база складає понад 1200 назв на позначення обрядів, учасників обрядових дій та матеріальних ритуальних елементів.

Методи дослідження. Основними методами дослідження є описовий та лінгвогеографічний; використано синхронний та діахронний аспекти вивчення діалектних явищ.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що пропонуване дослідження є першим в українському мовознавстві монографічним описом лексики традиційних сімейних обрядів гуцульського говору у її тісному зв'язку з культурою гуцулів на тлі інших українських діалектів та культурно-етнографічних зон. Дисертація вперше максимально повно представляє репертуар лексики гуцульського говору, пов'язаної з весіллям, народженням та хрещенням дитини, розширює дотеперішню ареалогічну інформацію про внутрішнє членування гуцульського діалекту.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ній підтверджено тісний зв'язок лексики традиційних обрядів з позамовною дійсністю, їх взаємодетермінізм, що дозволило встановити глибинні мотиви номінації та з'ясувати конотації лексем цих тематичних груп; здійснено крок до створення цілісного образу традиційної культури Гуцульщини, до з'ясування особливостей ментальності гуцулів; продемонстровано пріоритетне значення мовних свідчень у комплексному вивченні такого феномену, як традиційна культура гуцулів.

Практичне значення роботи полягає у розширенні емпіричної бази української діалектології в цілому, зокрема лінгвогеографії, діалектної лексикології та лексикографії; у фіксації та експлікації свідчень про традиційну культуру гуцулів, що розширює джерельну базу гуцулознавства як розділу української етнології. Матеріали дослідження можуть бути використані при створенні нових описів Гуцульщини, синтетичних праць з української лексикології, у вузівській та шкільній лінгво- та етнодидактиці.

На захист винесено такі положення:

1. Лексеми на позначення елементів понятійних полів "весілля" і "родини та хрестини" утворюють відповідно дві

розгалужені і водночас структурно цілісні тематичні групи лексики.

2. Склад тематичних груп засвідчує деталізованість самих обрядів, активне функціонування у говірках значної кількості лексичних та семантичних архаїзмів на тлі збереження багатьох архаїчних рис обряду.

3. Значна частина аналізованої лексики зберігає прозорі чи легко відтворювані мотиваційні зв'язки, які здебільшого не виходять за межі тематичної групи лексики; кожна тематична група має набір типових моделей мотивації (так, при номінації весільного обряду та його елементів найпоширеніші такі моделі мотивації: а) 'дія' > 'обряд': *у'б 'зорини, ог 'л'адини, за 'ручини, 'родини, хри'с 'тини*; б) 'предмет' > 'обряд': *в'ін'ки, ко 'сиц'і, дереу'це, ко 'лаци'ни, 'ф'іроушчина*; в) 'весільний чин' > 'обряд': *с 'ватан'а, с 'тарости, бо 'йири*.

4. Переважна більшість лексем сягає слов'янських твірних основ, що свідчить про слов'янську основу традиційних сімейних гуцульських обрядів, а також підтверджує положення про слов'янську, власне українську генезу гуцулів та гуцульського діалекту; частина лексем відбиває інтенсивні контакти гуцулів із сусідніми етносами, є за походженням румунськими, польськими чи угорськими; більшість запозичень у лексичних системах досліджуваних говірок займають ізольоване становище і лише в окремих випадках утворюють дериваційні гнізда з незначною кількістю компонентів.

5. Просторове розміщення аналізованої лексики демонструє сталість протиставлення східної і західної частин гуцульського говору, засигналізоване попередніми дослідниками (Я.Янів) та підтвержене новими дослідженнями (Я.Закревська).

Апробація роботи. Окремі розділи й дисертацію в цілому обговорено на засіданні кафедри української мови Прикарпатського університету ім. В.Стефаника в 1994-1997 роках, на засіданні Відділу діалектології Інституту української мови НАН України (1995). Результати дослідження було представлено у вигляді доповідей на Міжнародних наукових читаннях пам'яті Т.Назарової (Київ, 1993), Всеукраїнській науковій конференції "Українська мова на Буковині" (Чернівці, 1994), на Міжнародній конференції "Полісся: мова, культура, історія" (Київ, 1996), на V міжнародній конференції "Семан-

тика мови і тексту” (Івано-Франківськ, 1996), на XVII діалектологічній нараді (Київ, 1997).

Різні аспекти досліджуваної проблеми відображені у 5 публікаціях.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку скорочень джерел і списку використаної літератури, який налічує 216 позицій. У додатку подано індекс аналізованої лексики, програма для збирання діалектної лексики, список обстежених та картографованих населених пунктів. Географію зафіксованої у говірках лексики експліковано на 20 лінгвістичних картах, розміщених в основній частині роботи. Загальний обсяг дисертації - 205 сторінок.

Зміст роботи.

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено об'єкт дослідження, окреслено актуальність, наукову новизну та практичну цінність роботи, сформульовано мету та основні завдання, подано відомості про апробацію роботи, методи дослідження, наведено наукові положення, які винесено на захист, указано основні джерела фактичного матеріалу.

Перший розділ - “Традиційна культура і номінація” - включає підрозділи: 1) “Весілля та родильні обряди на Гуцульщині”; 2) “Номінація та семантична мотивація назв, пов'язаних з традиційною культурою”.

У **першому підрозділі** на підставі власних спостережень, архівних матеріалів та опублікованих праць змодельовано наддіалектний інваріант гуцульських обрядів весілля та родини і хрестини. Інваріантні моделі, які у своїй конкретній реалізації в обстежених населених пунктах мають відмінності, що пов'язано передусім з редукцією окремих елементів обряду, були створені за принципом максимальної повноти; останнє дало змогу виявити сталі й варіативні у різних говірках ланки обряду. Весільний обряд на Гуцульщині включає всі основні складові частини, які притаманні традиційній українській весільній драмі, має багато спільного з весільним обрядом інших слов'янських народів. Весілля на Гуцульщині може включати такі основні етапи: *передвесільний, весілля, післявесільний*.

Передвесільний етап об'єднує чотири обряди:

“визнавки” - ‘хлопець через довірених осіб одержує згоду на сватання дівчини’; “оглядини” - ‘знайомство батьків хлопця (дівчини) з житлом, господарством майбутніх сватів’; “сватання” - ‘прихід старостів до дівчини’; “церковні заповіді” - ‘повідомлення священником у церкві про майбутній шлюб хлопця та дівчини’.

Власне весільний обряд об’єднує понад двадцять компонентів обряду, які мають закінчений характер, а тому можуть бути оцінені як окремі обрядодійства; це: 1) “вінки”, “косиці” - ‘приготування весільних вінків’; 2) “благословенство” або “перші прощі” - ‘благословіння батьками молодого (молодої) перед запрошенням на весілля’; 3) “запросини” - ‘запрошення гостей на весілля’; 4) “деревице” - ‘прикрашання весільного деревця’; 5) “зачинання” або “заводини” - ‘початок весілля’; 6) “споріжінє”, “віріжінє” - ‘одягання молодої у весільний одяг’; 7) “проща” - ‘благословіння батьками молодих перед відходом до церкви’; 8) “шлюб” - ‘обряд церковного вінчання’; 9) “заводини” - ‘заведення молодих на посаг’; 10) “повниця” - ‘обдарування молодих подарунками’; 11) “проній”, “бояри” - ‘весільний поїзд молодого’; 12) “рогатка”, “залога” - ‘перегородження дороги весільному поїзду молодого з метою отримати викуп чи частування’; 13) “скуповування дружок” - ‘дружби платять гроші за вишиті хустинки чи прикраси у вигляді букетиків квітів’; 14) “викуп молодої” - ‘молодий платить гроші братові молодої за молоду’; 15) “дари” - ‘дарування подарунків батькам молодого’; 16) “проводини” - ‘вивід молодих із-за столу’; 17) “посаг” - ‘одержання приданого’; 18) “завивання молодої” - ‘заміна весільного головного убору молодої на убір заміжньої жінки’; 19) “комора” - ‘обряд першої шлюбної ночі’; 20) “вішати деревице” - ‘ритуальне прикріплення весільного деревця до плодового дерева’.

Післявесільний етап драми об’єднує три обряди: 1) “пирожини” - ‘обід у будинку молодого на другий день після весілля’; 2) “смієни” - ‘одержання подарунків, приданого молодою від рідних та хресних батьків’; 3) “колачини” - ‘гостина, яку влаштовують для весільних батьків’.

Гуцульський родильний обряд та хрещення також поділяється на 4 етапи: 1) *передродовий етап*, власне родильні обрядодійства, 3) *післяродові* та 4) *соціалізуючі обрядові*

дійства. Перший етап має чітко виділених обрядових дійств. Власне родильні обрядодійства включають: 1) *прихід баби-повитухи* - 'обрядові дійства, що виконує баба-повитуха у будинку породіллі'; 2) *"роди"* - 'народження дитини'; 3) *"відсікання пупа"* - 'обрядові дійства із відсіканням і перев'язуванням пуповини'; 4) *"перша купіль"* - 'обряд купання новонародженого'. До післяродових обрядових дій належать: 1) *"родини"* - 'відвідування породіллі заміжніми жінками'; 2) *"вибір імені"* - 'вибір імені новонародженому'; 3) *"вибір кумів"* - 'підбір людей, які будуть хресними батьками'; 4) *"хрещення"* - 'церковне хрещення дитини'; 5) *"вивід"* - 'вивід матері від "злих сил"'; 6) *"христини"* - 'гостина у будинку батьків'; 7) *"колачини"* - 'повернення калачів кумам на 40-й день після хрещення'; 8) *"фіровщина"* - 'дарування подарунків для новонародженої дитини'. Серед соціалізуючих обрядів виділяється обряд "пострижини" - 'перший постриг хлопчика'; *"заплітанє"*, *заплетини* - 'дівочий різновид пострижин'.

Докладне моделювання гуцульських обрядів дозволило з'ясувати їх специфіку на тлі обрядів інших етнографічно-культурних зон України. Специфічно гуцульськими можна вважати обряди "смієни"/"міни", "фіровщина" - у весільному обряді та специфічне проведення обряду "колачин" серед родильних обрядів (останній на Гуцульщині відбувається навіть тоді, коли немовля померло).

У другому підрозділі розглянуто питання теорії номінації та семантичної мотивації лексики; зокрема звернута увага на два основних підходи при дослідженні діалектної лексики: **ономасіологічний**, коли основним об'єктом вивчення є відношення "реалія (денотат) - зміст (сигніфікат) імені", та **семасіологічний**, коли вихідним для аналізу є зміст імені. Підкреслено думку тих вчених (В.М.Телія), які базовою структурою номінації визначають відношення сигніфіката до денотата і напрямки цього відношення у конкретних актах номінації. Номінація часто зберігає сліди утворення мовного знака у вигляді мотиваційних зв'язків, мотивованості. Останнє у роботі розглядається як структурно-семантична ознака слова, яка зберігає зв'язок його звучання і значення з іншими одиницями мови або позамовною дійсністю. Вихідними у мотивології прийнято поняття: принципи номінації, способи

номінації і засоби номінації (О.Й.Блинова). Живе діалектне мовлення добре зберігає мотивованість назв, має набір часто використовуваних принципів номінації, мотиваційних ознак як засобу реалізації певного способу номінації.

Для назв весільного обряду в гуцульських говірках виділяється три найхарактерніші мотиви номінації: 1) дія > обряд; 2) предмет > обряд; 3) весільний чин > обряд.

Серед назв обряду народження та хрещення дитини найпоширенішими мотивами номінації є: 1) дія > обряд; 2) обрядова функція, дія > діяч.

У вивченні мовних явищ, тісно пов'язаних з духовною культурою, особливу роль відводиться термінології, яка одночасно належить мові і культурі, тому заслуговує вивчення з позицій комплексного етнолінгвістичного підходу. Обрядова термінологія як складова частина мови підпорядковується притаманним даній мові закономірностям формальної і семантичної організації лексики, способам номінації, правилам співвідношення, зв'язку з іншими одиницями і підсистемами словника. Як складова частина культури обрядова лексика певним чином співвідноситься з іншими елементами семіотичної мови культури. Все це зобов'язує дослідника брати до уваги як загальні характеристики, що об'єднують лексику традиційної культури як певний лексико-семантичний тип у словниковому складі мови, так і специфічні риси, які виокремлюють її на тлі інших підсистем лексики.

У другому розділі - *"Весільна лексика у гуцульському говорі"* - проаналізовано номінацію різних елементів традиційного гуцульського весільного обряду як дійства; назви учасників обряду; назви весільного одягу молодих; назви обрядового хліба та їжі; назви ритуальних предметів; назви обрядових дій; назви приданого; підкреслено варіативність різних сторін обряду та їх номінацію, що простежується при зіставленні свідчень різних гуцульських говірок. При цьому наведено членування тематичних груп весільної лексики на лексико-семантичні групи та підгрупи. Так, номінація весільного обряду як дійства включає такі лексико-семантичні групи:

1. Назви весільного обряду і його елементів, де виділяються такі підгрупи:

1.1. Назви передвесільних обрядових дій;

1.2. Назви власне весільних обрядових дій;

- 1.3. Назви післявесільних обрядових дій;
2. Назви учасників весілля:
 - 2.1. Назви всіх учасників весілля;
 - 2.2. Назви роду молодого;
 - 2.3. Назви роду молодої;
 - 2.4. Назви молодого, молодої;
 - 2.5. Назви неодружених і незаміжніх учасників весілля;
 - 2.6. Назви старших над неодруженими учасниками весілля;
 - 2.7. Назви одружених учасників весілля;
 - 2.8. Назви старших над усіма учасниками весілля;
 - 2.9. Назви коровайниць та кухарки;
 - 2.10. Назви музик на весіллі;
 - 2.11. Назви учасників весілля, що перегороджують дорогу весільному поїздові молодого;
 - 2.12. Назви не запрошених на весілля учасників обряду;
3. Назви весільного одягу молодих:
 - 3.1. Назви весільного одягу молодої;
 - 3.1.1. Назви головного убору молодої;
 - 3.1.2. Назви головного убору заміжньої жінки;
 - 3.1.3. Назви натільного та верхнього одягу молодої;
 - 3.1.4. Назви прикрас молодої;
 - 3.1.5. Назви взуття молодої;
 - 3.2. Назва одягу молодого;
 - 3.2.1. Назви головного убору молодого;
 - 3.2.2. Назви натільного та верхнього одягу молодого;
 - 3.2.3. Назви взуття молодого;
4. Назви обрядової їжі:
 - 4.1. Назви обрядового хліба;
 - 4.2. Назви прикрас із тіста на весільному хлібі;
 - 4.3. Назви страв і напоїв, які використовують з обрядовою метою у весільному обряді.

У межах кількох лексико-семантичних груп - назв ритуальних предметів, назв обрядових дій, назв приданого - окремі підгрупи не виділяються.

Весільна лексика, що об'єднана у 20 лексико-семан-

тичних груп, у межах гуцульського говору утворює ряди міжговіркових відповідників. Так, прикладами розгалужених рядів можуть бути: назви сватання - с'ватан'є, з'лагода, за'ручи'єни, об'ручи'єни, с'лово; назви післявесільного обрядодійства - поп'рави'єни, попра'віни, пове"с'іл'не, пи'рожини, смі'їєни, м'їни, ко'лаци'єни, в'ід'їїди'єни, в'ідг'ризини, попо'лоч'їни; назви "спостерігачів" - не запрошених на весілля учасників обряду: ни'про'шен'ї 'госк'ї, п'їдв'ї'с'їл'н'ї 'госк'ї, п'їдв'ї'с'їл'ники', запо'рошці'; назви приданого: в'їно, 'посах"є, п'ридане, 'дзестро.

Для весільної лексики характерні такі принципи номінації: дія > обряд: уб'зори'єни, за'ручини, зап'росини, обру'ч'їн'ї, він'ч'їн'є(ї), зави'ван'є, попра'віни, в'ідг'ризини, попо'лоч'їни та ін; обрядова функція, дія > діяч: п'їдзира'ч'ї, д'руж"ба, д'руж"ка, 'ходаш, ве'с'їл'ниї ~а'бат'ко, 'матка, с'в'їд"ки; предмет > обряд: в'їн'ки, ко'сиц'ї, дереї'це, ко'лаци'єни; обряд > діяч: ве'с'їл'н'ї 'госк'ї, с'ват, за'руче"ниї-а. Серед назв на позначення обрядового печива, страв та напоїв найрізноманітнішими та найчисельнішими є назви обрядового хліба. Для останніх характерними є такі принципи номінації: за функціональним призначенням: ве'с'їл'ниї, про'з'їр'ниї, п'рош'чевиї, прош'її'ниї ко'лаци'; п'їдв'їнки, п'їдв'ї'ноч'ні кола'ч'ї - 'колач з-під вінка'; форма - ко'лаци', 'бапка, ст'руце"н', ст'руце"л'; за способом виготовлення - кру'т'її кола'ч'ї, 'боханец, пал'ї'ниці'; за матеріалом, сировиною, з якої виготовлено продукт - 'сирн'ї кола'ч'ї, за особою, для якої призначено продукт - 'кумскїї ко'лаци'. Досить чітко проступають принципи номінації у назвах обрядового одягу молодих: матеріал - мїт'ки, 'сукн'а, ко"жух, кожу'шок, бар'ш'їїка - 'шапка', волос'їн'ке - 'штани'; місце носіння - чу"бок, на'раквиці' 'шерстяні нарукавники', з'гарди' 'прикраси'; спосіб виготовлення - моршч'єн'ки 'жіночі чоботи', 'сил'їнка' 'прикраси'; приналежність до території - гуц'у'лак, гу'цулка, пу'тилка 'різновиди кептарів'; перенесення назви частини на ціле за певною визначальною ознакою - 'гугл'а' 'сукняна накидка з каптуром'; ч'їч'канка' 'хустка з великими квітами'; за формою кре'сан'а' 'гуцульський капелюх', рога'тиїка' 'шапка'.

Найпродуктивнішим способом творення лексем у цій тематичній групі є: афіксація - оуб'зори'єни, ог'лад'їєни, за-

'води^ени; д'ружка, с'вашка, на'нашка; семантична деривація, шляхом якої утворюються обрядові назви внаслідок перенесення назв обрядових предметів, весільних чинів, приміщення на назви обрядів: в'ін'ки, ко'сиці, гус'ки, поўниц'ї, пирожини, ко'лачини, с'ватан'ї, с'тарос'ти, бо'йери, ко'мора, ро'гатка, за'лога. З погляду структури переважають однослівні цільнооформлені найменування. Незначну кількість складають роздільнооформлені найменування обрядів, весільних чинів: цер'коўні 'запов'їди, с'тавити б'раму, к'ласти ст'їу, с'таршиї д'руж^сба, с'тарша д'руж^ска, ве^с'с'їл'ні 'госк'ї.

У третьому розділі - "Номінація обряду родин і хрестин та пов'язаних з ним реалій" - проаналізовано лексеми, що репрезентують понятійне поле "родильний обряд". Тут виділяється чотири лексико-семантичних групи: 1) назви на позначення обрядів та їх елементів; 2) назви на позначення учасників обряду; 3) назви на позначення обрядових дій; 4) назви предметів, що використовуються з обрядовою метою.

У межах лексико-семантичної групи "назви родильних обрядів та їх елементів" виділяється три підгрупи: 1) назви обрядодій, які виконують перед пологами; 2) назви власне родильних обрядових дій; 3) назви обрядових дій, які виконують після народження дитини. Для передпологових (передродових) обрядових дій окремих назв не зафіксовано, хоча інформатори подають точні описи цих ритуальних дій. У кожному з обстежених населених пунктів існує ряд народних прикмет, оберегів, повір'їв і табу, пов'язаних із протіканням вагітності жінки; дотримання вимог передродових обрядів має забезпечити жінці здоров'я під час вагітності і добрі роди. Чисельною є лексико-семантична група назв, що репрезентує учасників обряду. У гуцульських говірках зафіксована велика кількість назв вагітної жінки: к'їш'ка, т'еш'ка, г'руба, ва'г'їтна, би^е'рем'їна, ве^с'рем'їна, чи^ери'вата, к'їл'у'хата, при на'д'її, ог'р'єдна, у'т'аж'ї, заїш'ла на ди'тину, на тих д'н'ох, самод'руга, та'ка. Більшість наведених назв є евфемізмами, використання яких відбиває стійку на Гуцульщині традицію табуїзації вагітної жінки. Розгалужений ряд міжговіркових відповідників у гуцульських говірках утворюють назви вагітної жінки, яка на момент вагітності не має чоловіка: 'покритка, звиди'ниц'ї, скопи'личи^ена, роз-

'пусниц'і, *тата шос'і скопи* /личила, з 'ве"ласи; ряд назв для баби-повитухи також виявився досить розгалуженим: 'баба, 'бапка, сіл'с' 'ка 'баба, п 'роста 'баба, пови 'туха, спови- 'туха, 'моша, ку 'шарка, 'баба Грицу 'лиха, 'баба Васи- 'лиха; ряд назв зафіксовано для позначення позашлюбної дитини: *баїст 'рук, баїстир, баїст 'р'е, копи 'л'ук, бу 'р'іник* (для називання хлопчика).

Ряд предметів у родильному обряді виконують символічні та оберегові функції, є обов'язковими під час проведення обряду, однак не мають спеціальних назв, які не використувалися б поза обрядовими ситуаціями. У досліджуваних говірках у парадигмі родильного обряду найчастіше оцінюють як семіотично особливо значущі такі реалії: хліб, вовна - символи достатку, багатства; часник, цвях, сокира, зілля - носії магічної сили, що дають новонародженому здоров'я; мед, цукор - символи "солодкого" життя; калина, писанка, молоко - символи краси та вродливості; сокира, голка - символи професійних навиків; папір, ручка, олівець - символи розуму, доброго навчання новонародженого у майбутньому; ці предмети кладуть у першу купіль новонародженої дитини або у ліжку під голову дитині.

Більшість назв, пов'язаних з родильним обрядом, у гуцульських говірках має прозору мотивацію. За принципами мотивації окреслюються кілька типів назв: 1) дія > обряд: *'роди, з 'логи, по 'логи, 'куп'іл', в'ід 'в'ідини, рис 'тини, хрис- 'тини, 'вивид'т, пост 'рижи'ни, зап 'лети'ни*; 2) предмет > обряд: *ко 'лачини, 'ф'іроїшчина*. Найпродуктивнішими принципами номінації учасників родильного обряду є: 1) обрядова функція, дія > діяч: *'баба-пови 'туха, пови 'туха, рожі'є- 'ниц'і, по 'л'іжниці, поро 'д'іл'е, пол'іш 'к'ін'е* - 'жінка під час родів'; *х 'ресний кум, ~ 'бат'ко, пох 'ресник*; 2) назва частини тіла > назва вагітної: *че"ри 'вата, к'іл'у 'хата*; 3) зовнішній вигляд > назва особи: *г 'руба, ог 'р'една, к'іш 'ка*.

У **Висновках** сформульовано основні результати дослідження, зокрема відзначено значну тематичну здиференційованість обох аналізованих тематичних груп лексики; відносно добре збереження усіх основних складових традиційних обрядів та їх назв. Типологія обрядової лексики у досліджуваних говірках уможливила виділення для кожної тематичної групи центральні (зафіксовані в усіх чи більшості

з обстежених говірок) та периферійні групи лексем (збережені непослідовно, лише в окремих говірках). Лексика традиційних сімейних обрядів більшістю елементів належить до архаїчного шару діалектного словника, що підтверджують її широка семантична та словотвірна валентність, зв'язки з іншими тематичними групами лексики. За походженням переважає слов'янська, кількісно значно менший шар - запозичена лексика. У плані просторового розміщення виділяється лексика, притаманна говіркам різних зон гуцульського говору (див. карту 1), та лексика, що уможливило окреслення його північної та південної зон (див. карту 2).

Окремі положення дисертації викладено у публікаціях:

1. З лексики родильних обрядів у гуцульських говірках // Український діалектологічний збірник. Кн. 3. Пам'яті Т. Назарової. - К.: "Довіра", 1997. - С. 360-368.

2. До полісько-гуцульських паралелей у галузі весільної лексики // Полісся: мова, культура, історія. Матеріали міжнародної конференції. - К., 1996. - С. 114-117.

3. Весільна лексика говірок гуцульсько-буковинського порубіжжя // Українська мова на Буковині. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження Ю.Федьковича (Чернівці. 13-15 жовтня 1994 р.). - Чернівці, "Рута", 1994. - С. 65-66.

4. Із семантики весільної лексики гуцульського говору // Матеріали V міжнародної конференції "Семантика мови і тексту" 30 вересня - 2 жовтня 1996 р. - Івано-Франківськ, 1996. - С. 26-27.

5. Етнофраземи в новелах Василя Стефаника // Стефаниківські читання. Випуск 2. - Івано-Франківськ, 1993. - С. 91-93.

Бігусяк М.В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук із спеціальності 10.02.01 - українська мова. - Прикарпатський університет ім. В.Стефаника, Івано-Франківськ, 1997.

У дисертації досліджено лексику традиційних обрядів у гуцульському говорі в структурному, семантичному, мо-

тиваційному та ареалогічному аспектах. Розглянуто системні відношення у межах лексики обрядів, виявлено внутрішньомовні та позамовні чинники формування і розвитку аналізованої лексики, її ареалогічну варіативність.

Ключові слова: українська діалектологія, гуцульський говір, обрядова лексика, семантична структура слова, мотивація, діалектне членування, ареальна варіативність.

Бигусяк М.В. Лексика традиционных семейных обрядов в гуцульском говоре. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 - украинский язык. - Прикарпатский университет им. В. Стефаника, Ивано-Франковск, 1997.

В диссертации исследуется лексика традиционных обрядов в гуцульском говоре в структурном, семантическом, мотивационном и ареалогическом аспектах. Рассмотрены системные отношения в пределах тематической группы лексики обрядов, выявлены внутриязыковые и внеязыковые факторы формирования и развития анализируемой лексики, ее ареалогическая вариативность.

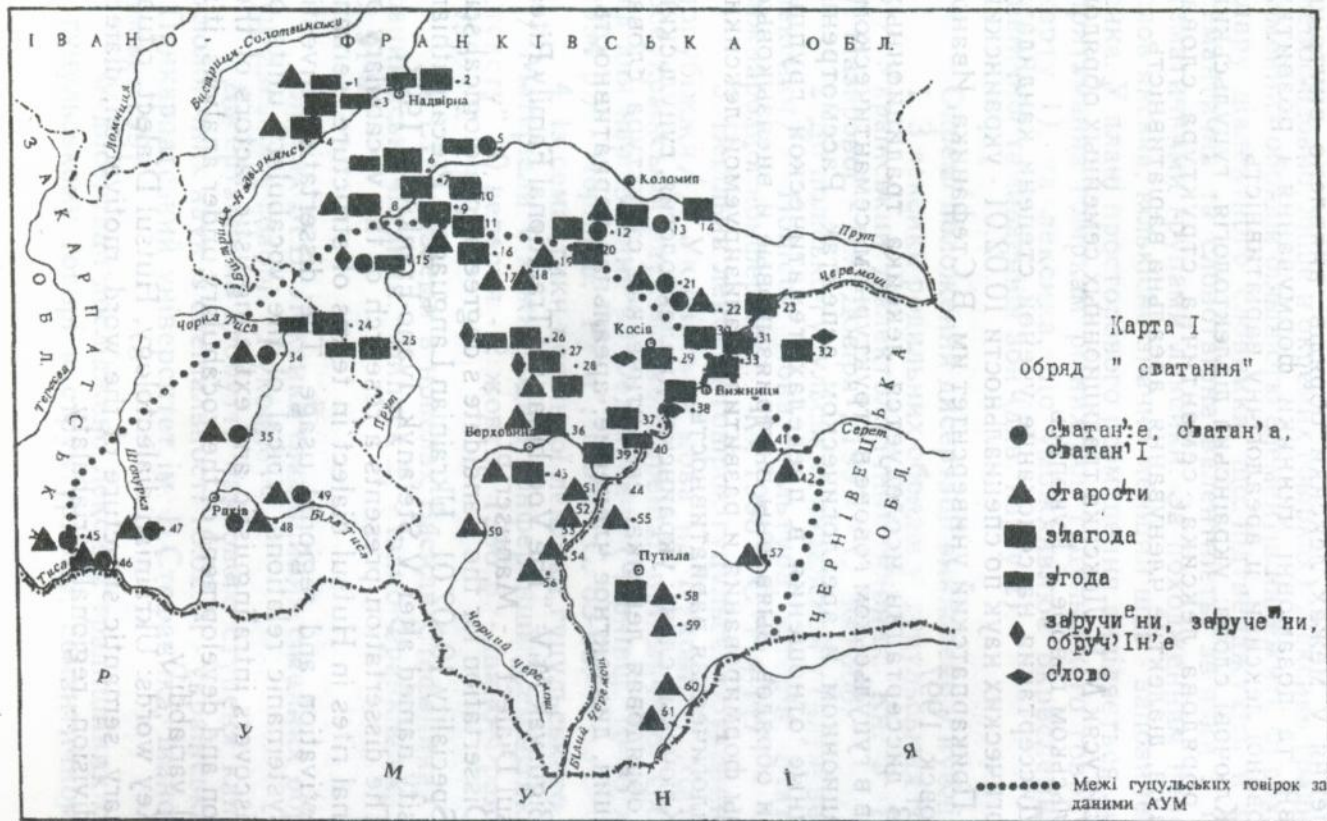
Ключевые слова: украинская диалектология, гуцульский говор, обрядовая лексика, семантическая структура слова, мотивация, диалектное членение, ареальная вариативность.

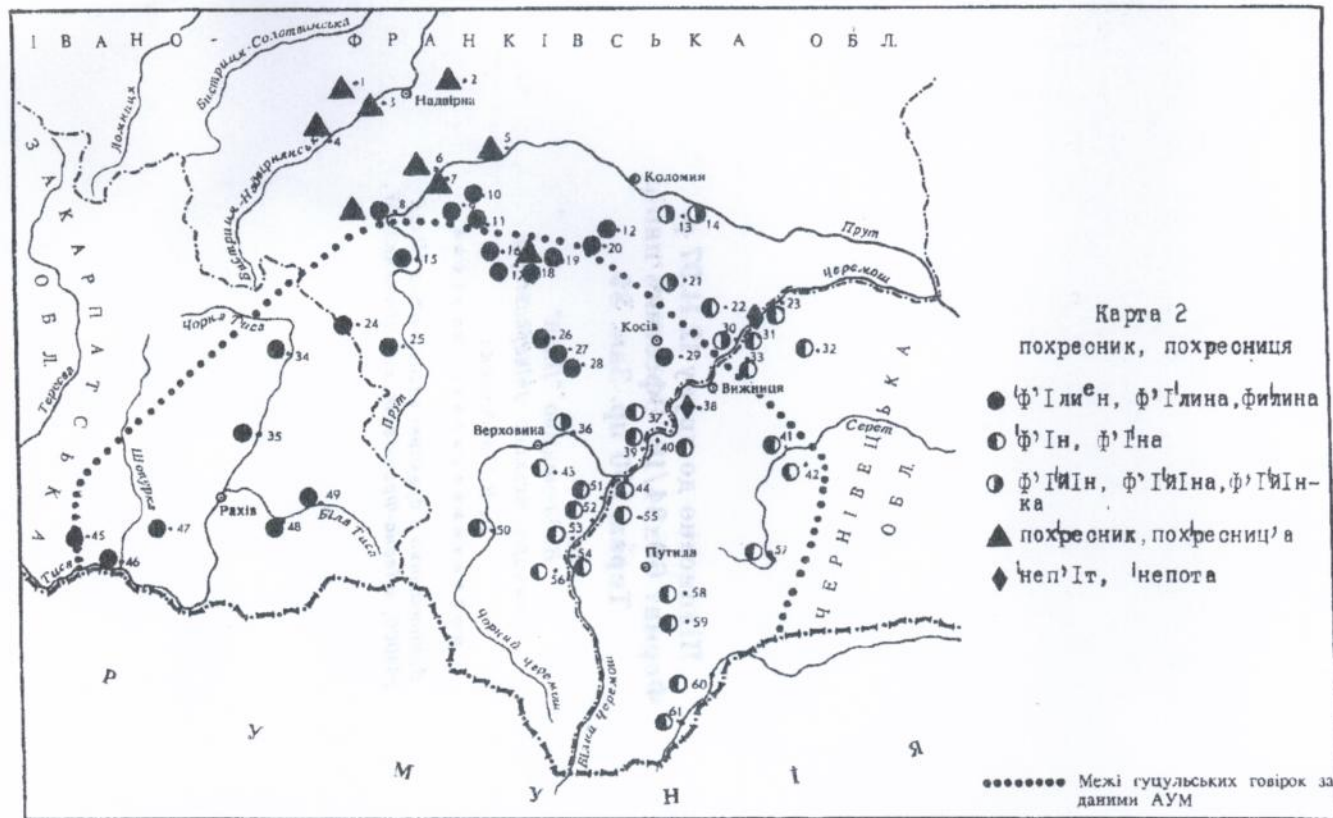
Bigusyak M.V. "The Vocabulary of Traditional Family Rites in Hutsul Dialect". - Manuscript.

Dissertation for the Candidate's degree in philological sciences, Speciality 10.02.01 - Ukrainian Language. - Precarpathian University named after V. Stefanyk, Ivano-Frankivsk, 1997.

The dissertation presents a research of the vocabulary of traditional rites in Hutsul dialect in terms of structure, semantics, motivation and regional usage. The dissertation investigates systemanic relations typical of the vocabulary units of rites, discovers intralinguistic and extralinguistic factors of the formation and development of the vocabulary under analysis, it's regional variability.

Key words: Ukrainian dialectology, Hutsul Dialect, ritual vocabulary, semantic structure of the word, motivation, dialectal subdivision, regional variability.

Ав 39.006
АВ 39.006

Підписано до друку 12.11.97 р.
Формат 60x84/16. Офсетний папір.
Тираж 100 пр. Зам. 39.

*Видавництво "Плай"
Прикарпатського університету
ім. В. Стефаника*

*Віддруковано в друкарні видавництва "Плай"
284000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.*